

MINTAQADA XO'JALIK YURITISH SUBEKTLARINI MOLIVAVIY BAHOLASHDA NOANIQLIKLARNING IJTIMOIIY MOHIYATI

Yusupov Fayzulla Yoqubovich

QarMII mustaqil tadqiqotchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10074698>

Iqtisodiy munosabatlarni qayta qurish bo'yicha chora-tadbirlar tizimida, xo'jalik yuritish subyektlarining moliyaviy salohiyatini baholashda noaniqlikning mintaqaviy muammolari muhim o'rin tutadi. Ushbu tadqiqot xo'jalik yuritish subyektlarining moliyaviy salohiyatini baholashda byudjet daromadlarini boshqarish bilan bog'liq noaniqliklarni bartaraf etishga bag'ishlangan bir qator ishlarning qoidalarini hisobga olgan holda tuzilgan:

Mintaqada xo'jalik yuritish subyektlari ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning har bir bosqichida moliyaviy salohiyat to'g'ridan-to'g'ri iqtisodiy mexanizm modelini ishlab chiqishning uslubiy asosi bo'lgan boshqaruvning rasmiy qabul qilingan kontseptsiyasiga bog'liqdir.

Hozirgi bosqichda Ozbekistonda hududiy xo'jalik yuritish subyektlari mintaqani rivojlantirish jarayonida roli ortib bormoqda. Mintaqaning barqaror rivojlanishining asosiy shartlaridan biri bu noaniqlikni aniqlashdir. Mintaqada xo'jalik yuritish subyektlarning real moliyaviy imkoniyatlarini bilmasdan va undagi noaniqliklarni bartaraf etmasdan turib, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish dasturlarini amalga oshirish uchun hududni har tomonlama rivojlantirish va uning iqtisodiy bazasini oshirish qiyin.

Mintaqada xo'jalik yuritish subektlar rivojlanishining sifat jihatidan yangi munosabatlariga o'tish, istiqbolli moliyaviy siyosat va, xususan, xo'jalik yuritish subektlarni moliyaviy barqarorligini oshirish siyosati nafaqat davlatning, balki alohida hududlarning moliyaviy imkoniyatlarini baholashga noaniqliklarni asoslanishi kerak. Shuningdek, ularning bartaraf etish. Har bir hudud darajasida xo'jalik yuritish subektlar moliyaviy salohiyatini aniqlash zarurati islohotlarni rejalashtirish va amalga oshirish, rivojlanish prognozlarini tuzishning dastlabki bosqichi hisoblanadi. Mintaqada xo'jalik yuritish subektlar moliyaviy salohiyatining umumiy hajmini aniqlash uchun mintaqada ixtiyorida bo'lgan har bir resursdan foydalanish imkoniyatlarini aniqlash, resurslarni solishtirish va ularni yaxlit ko'rinishga keltirish, daromad olish uchun resurslarni oqilona kombinatsiyalash mintaqada ehtiyojlarini qondirishda maksimal samaradorlik darajasiga erishadi.

Mintaqada xo'jalik yuritish subektlarning turli iqtisodiy sohalarga noaniqlikning mavjudligi, o'z navbatida, noaniqlik ta'sirini baholash bilan muammoni hal qilishning o'zgaruvchanligini keltirib chiqaradi; Shuni ta'kidlash kerakki, birinchi navbatda, mintaqada xo'jalik yuritish subektlar uchun baholash modellari ishlab chiqiladi va noaniqlikning umuman davlat sektoriga va xususan, budjet tizimiga ta'siri masalalari juda kamdan-kam hollarda ko'rib chiqiladi.

Bu ishlar asosan budjet daromadlarini boshqarish nuqtai nazaridan ushbu tadqiqotning nazariy asoslarini yaratdi. Biroq, xo'jalik yuritish subektlarda iqtisodiy muhit va iqtisodiy noaniqlikning mintaqaviy budjetlar daromadlariga ta'siri masalasi ushbu ishlar doirasidan tashqarida qoldi. Ilmiy jarayonlar ilmiy muammo sifatida so'nggi yillarda ilmiy tadqiqotlarda ko'pincha paydo bo'ladi. Shu bilan birga, ushbu tadqiqot sohasidagi asosiy ilmiy muammolardan biri uning mohiyatini tushunishga yondashuvlarning nazariy tarkibiy qismidir. Bu farq iqtisodiy noaniqlik va risklarga bag'ishlangan iqtisodda ikki xil iqtisodiy noaniqlik" va "xavf" tushunchalarining shakllanishiga olib keldi.

Ushbu tadqiqotning maqsadi mintaqaning moliyaviy salohiyatini baholashning samarali mexanizmini ishlab chiqishdan iborat.

Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagilarga amal qilish tavsiya etiladi:

mintaqaning moliyaviy salohiyatini baholashning mazmuni va usullariga oid kontseptual qarashlarni umumlashtirish;

mintaqa moliyaviy salohiyatining tarkibiy qismlarini baholash va takror ishlab chiqarish jarayonining moliyaviy-iqtisodiy nisbatlarini hisobga olish;

takror ishlab chiqarish turlarini hisobga olgan holda hududning moliyaviy salohiyatini shakllantirish asosida takror ishlab chiqarish jarayonini boshqarish mexanizmini takomillashtirish bo'yicha takliflar ishlab chiqish;

bozor iqtisodiyoti sharoitida mintaqaning moliyaviy salohiyatini boshqarish samaradorligini baholash;

hudud budjetining barqarorlik darajasini baholash metodologiyasini ishlab chiqish.

Mintaqaning moliyaviy salohiyatini (Qashqadaryo viloyati misolida) uning tarkibiy salohiyati va takror ishlab chiqarish jarayonining moliyaviy-iqtisodiy nisbati orqali takror ishlab chiqarishni boshqarish samaradorligini oshirishga qaratilgan baholashni ko'rib chiqadigan bo'lsak, u yalpi hududiy mahsulotni yaratish asosini tashkil qilib quyidagilardan iborat bo'ladi: hududning budjet salohiyati; moliya-kredit tizimining mablag'lari; viloyatda ro'yxatdan o'tgan, turli mulkchilik shakllariga ega bo'lgan xo'jalik yurituvchi suyektlar; xo'jalik yurituvchi suyektlarlarning moliyaviy imkoniyatlari; mintaqa aholisining moliyaviy resurslari; tashqi qarzlilar va investitsiyalar tashqaridan jalb qilingan moliyaviy resurslar yig'indisi mintaqa moliyaviy holatini baholash imkoniyatini beradi.

Mintaqaning moliyaviy salohiyatini boshqarish funktsiyasining mazmuni hududiy boshqaruv organlarining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish muammolarini hal qilish va ulardan oqilona foydalanish uchun etarli bo'lgan moliyaviy salohiyat tarkibiy qismlarini yaratish, topish, jalb qilish va to'plashga qaratilgan maqsadli faoliyatidan iborat:

-mintaqada takror ishlab chiqarish jarayoni amalga oshiriladigan iqtisodiy munosabatlar tizimi;

- hozirda yaratilgan va ilgari to'plangan moliyaviy salohiyat mahsuloti sifatida hududning moliyaviy resurslari yig'indisi;

-ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning strategik va taktik maqsadlariga erishishga qaratilgan mintaqa iqtisodiyotining faoliyat yuritishi uchun zarur bo'lgan zaxira.

Mintaqaning moliyaviy salohiyati (MMC) tarkibi uning tarkibiy potentsiallari bilan belgilanadi. , bu ichki omillar: Mintaqa byudjet salohiyati (MBS), moliya-kredit tizimining mablag'lari (MRTB), mintaqada ro'yxatdan o'tgan korxonalar va tashkilotlarning moliyaviy imkoniyatlari (MRO'K va TMI), aholining moliyaviy resurslari (AMR) va tashqi investitsiyalar va qarzlilar (Tiva Q).

Strukturaviy potentsiallarni hisoblash quyidagi formulalar bo'yicha amalga oshirilishi tavsiya etiladi:

$MBP = D \cdot Ssdar \cdot MBS \cdot XYuS$,

bu erda MBS - mintaqaning byudjet salohiyati;

D – Mintaqa xo'jalik yurituvchi sub'ektlarning konsolidatsiyalangan byudjetining daromadlari;

Ssdar- sub'ektlarining jamlanma byudjeti daromadlarining o'zgarish darajasi;

Bper - Rossiya Federatsiyasining ta'ris sub'ekting konsolidatsiyalangan byudjetining bir qismi sifatida bepul o'tkazmalar,

XYuS – Xo'jalik yurituvchi sub'ektlar tomonidan byudjetga o'tkaziladigan mablag'lar.

Mintaqa moliyaviy salohiyatini aniqlashning miqdoriy usullari orasida quyidagilarga asoslangan usullar mavjud:

- mahalliyashtirish koeffitsiyentlari;
- tarmoqlararo balanslar ("Xarajatlar-chiqarish" jadvallari);
- tarkibiy o'zgarishlarni tahlil qilish;
- Algomerik indekslar.

Sifatli aniqlash usullari orasida:

- ekspert baholashlari;
- amaliy ish;
- hukumat va biznes vakillarining so'rovlari.

Miqdoriy usullar statistik ma'lumotlarga, iqtisodiy modellashtirish vositalariga asoslanadi.

Sifatli usullar asosan subyektiv bo'lib, stol tadqiqoti, intervyular, ekspert so'rovlari, anketalar va panel muhokamalarini orqali o'tkaziladi.

Ekspert baholash usuli universal xarakterga ega bo'lib, mutaxassislarning to'plangan bilimlari, tajribasi va sezgilariga asoslanadi. Usul tashkilotning nazariyasi va amaliyoti, klasterni boshqarish, uni umumlashtirish va klasterni rivojlantirish potensialining mavjudligi yoki yo'qligi to'g'risida xulosalar chiqarish bo'yicha ma'lumotlarni to'plash imkonini beradi. To'ldiruvchi va aniqlovchi usullar sifatida so'rovlar va anketalar usuli qo'llaniladi.

Mahalliy iqtisodchilarning iqtisodiy salohiyatning mohiyati va ahamiyatini aniqlash sohasidagi tadqiqotlari uning mazmunini tushunishga katta hissa qo'shdi. Biroq, potensial tuzilishiga uslubiy yondoshuvlarni aniqlash, uni aniqlashning iqtisodiy va matematik modellarini shakllantirishga bag'ishlangan ko'plab ishlarga qaramay, ushbu tadqiqot sohasidagi ko'plab uslubiy va nazariy muammolar bugungi kungacha hal qilinmagan. Sanoat sektorining salohiyati ko'p o'lchovli kategoriya bo'lib, kamida uchta komponentni o'z ichiga oladi. Asosiy potensial iqtisodiy potensialdan farqli o'laroq, sanoat siyosatining maqsadli ta'siri uning sifat va miqdoriy xususiyatlarini yaxshilash va hozirgi vaqtda talab qilinadigan parametrlarga erishishni ta'minlaydigan o'zgarmas qismidir. Shu bilan birga, iqtisodiy salohiyatga ta'sir huquqiy, ilmiy-uslubiy, shuningdek, investitsiya va innovatsion bazani o'zgartirish jarayoni orqali amalga oshiriladi.